

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
кандидата психологічних наук, доцента
І. В. Жданової

Харків 2014

УДК [159.9:343.102](477)(075.8)

ББК 88.472я73

П78

Авторський колектив:

І. В. Жданова, канд. психол. наук, доц. – розділ 4; **П. В. Макаренко**, канд. психол. наук, доц. – розділ 8 (у співавторстві з О. О. Юхном, О. В. Петленко); **Н. Е. Мілорадова**, канд. психол. наук, доц. – розділ 6; **С. М. Бойко**, канд. пед. наук, доц. – розділ 1 (у співавторстві з О. І. Федоренко); **І. О. Віденєєв**, канд. психол. наук, доц. – розділ 7 (у співавторстві з О. В. Платковською, С. О. Ларіоновим); **С. П. Гіренко**, канд. пед. наук, доц. – розділ 9, 11 (у співавторстві з І. В. Клименком); **О. В. Диса**, канд. психол. наук, доц. – розділ 3; **А. С. Звонюк**, канд. психол. наук, доц. – розділ 10 (у співавторстві з І. В. Клименком); **О. В. Землянська**, д-р психол. наук, проф. – розділ 2 (у співавторстві з О. В. Петленко); **Ю. Б. Ірхін**, канд. психол. наук, доц. – розділ 5 (у співавторстві з С. М. Ірхіною); **С. М. Ірхіна**, канд. психол. наук – розділ 5 (у співавторстві з Ю. Б. Ірхіним); **С. О. Ларіонов**, канд. психол. наук – розділ 7 (у співавторстві з І. О. Віденєєвим, О. В. Платковською); **І. В. Клименко**, канд. психол. наук – розділ 10 (у співавторстві з А. С. Звонюком), 11 (у співавторстві з С. П. Гіренком); **О. В. Платковська**, канд. психол. наук – розділ 7 (у співавторстві з І. О. Віденєєвим, С. О. Ларіоновим); **О. В. Петленко**, канд. психол. наук, доц. – розділ 2 (у співавторстві з О. В. Землянською); розділ 8 (у співавторстві з П. В. Макаренко); **О. І. Федоренко**, д-р пед. наук, проф. – розділ 1 (у співавторстві з С. М. Бойко); **О. О. Юхно**, д-р. юрид. наук, доц. – розділ 8 (у співавторстві з П. В. Макаренко, О. В. Петленко).

Рецензенти:

С. П. Бочарова – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та інженерної психології Української інженерно-педагогічної академії;

О. В. Тімченко – доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України;

С. І. Яковенко – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ

Затверджено Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 6 від 24.06.2014.

ISBN 978-966-610-212-9

© Жданова І. В., Макаренко П. В.,
Мілорадова Н. Е. та ін., 2014
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКА ОВС	9
1.1. Поняття професійно-психологічної підготовки.....	9
1.2. Психологічна готовність працівника ОВС, її компоненти.....	21
1.3. Професійна компетентність, професіоналізм працівника ОВС	23
1.4. Мотивація професійної діяльності працівника ОВС.....	32
1.5. Сутність операційної складової професіоналізму працівника ОВС.....	35
1.6. Поняття професіографії. Структура професіограми слідчого	36
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	47
Список використаної та рекомендованої літератури.....	48
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ОВС	50
2.1. Професійне становлення працівника ОВС.....	50
2.1.1. Поняття професійного становлення особистості	50
2.1.2. Кризи професійного становлення особистості	59
2.1.3. Психологічні особливості криз професійного становлення.....	67
2.2. Професійна деформація особистості працівників ОВС.....	76
2.2.1. Зміст і прояви професійної деформації.....	76
2.2.2. Профілактика професійної деформації особистості працівників органів внутрішніх справ	82
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	86
Список використаної та рекомендованої літератури.....	86
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ	88
3.1. Психотехніка професійного спостереження за об'єктами та обстановкою.....	88
3.2. Особливості пізнавальної діяльності слідчого	100
3.2.1. Увага	101
3.2.2. Пам'ять.....	103
3.2.3. Мислення.....	111
3.2.4. Уява.....	118
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	121
Список використаної та рекомендованої літератури.....	122
РОЗДІЛ 4. ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ	124
4.1. Поняття, структура та функції спілкування. Комунікативна компетентність.....	124

4.2. Сприйняття та взаєморозуміння у професійному спілкуванні працівників слідчих підрозділів	131
4.3. Вербальні та невербальні засоби професійного спілкування.....	137
4.4. Комунікативні бар'єри у професійному спілкуванні слідчого, їх подолання.....	157
4.5. Інтерактивні параметри професійного спілкування слідчих.....	167
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	172
Список використаної та рекомендованої літератури.....	172
РОЗДІЛ 5. ВІЗУАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ.....	175
5.1. Поняття та методи візуальної психодіагностики.....	175
5.2. Графологічний підхід до пізнання особистості	179
5.3. Загальні принципи складання психологічного портрета людини	183
5.4. Обличчя як об'єкт візуальної психодіагностики.....	194
5.5. «Мова тіла» та його психодіагностика	198
5.6. Особливості мовної поведінки	204
5.7. Типологічні особливості людей та їх зовнішні ознаки	209
5.8. Психологічні прояви алкоголізму, наркоманії та їх візуальна діагностика	218
5.9. Візуальна психодіагностика осіб із психічними розладами	220
5.10. Візуальна психодіагностика агресивних та аутоагресивних намірів людини.....	223
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	225
Список використаної та рекомендованої літератури.....	226
РОЗДІЛ 6. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ	227
6.1. Історичний огляд ролі психологічного впливу в розслідуванні злочинів.....	227
6.2. Досвід використання методів психологічного впливу у правоохоронній діяльності країн близького та далекого зарубіжжя.	233
6.3. Основні напрямки вивчення психологічного впливу	238
6.4. Типології стратегій психологічного впливу.....	241
6.5. Принципи використання методів психологічного впливу у правоохоронній діяльності	245
6.6. Класифікації методів психологічного впливу у правоохоронній діяльності	247
6.7. Правомірний психологічний вплив на осіб, які протидіють розслідуванню.....	255
6.8. Допустимість застосування методів психологічного впливу в ході розслідування злочинів.....	262
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	268
Список використаної та рекомендованої літератури.....	268

РОЗДІЛ 7. ПСИХОПІЄНА ТА ПСИХОПРОФІЛАКТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ.....	271
7.1. Загальні уявлення про стрес.....	271
7.2. Діагностика та структурний аналіз стресу.....	281
7.3. Основні підходи до подолання стресу.	
Перша допомога в гострій стресовій ситуації.....	284
7.4. Профілактика професійного стресу працівників слідчих підрозділів.....	290
7.5. Психологічні основи зміни психічних станів.....	293
7.6. Психопрофілактика наркоманії, алкоголізму та суїцидальних тенденцій серед працівників слідчих підрозділів.....	299
7.7. Організаційно-психологічні заходи збереження працездатності працівників слідчих підрозділів.....	326
7.8. Психологічна готовність слідчого до складних видів професійної діяльності.....	348
7.9. Психологічні складові здорового способу життя працівників слідчих підрозділів.....	353
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	359
Список використаної та рекомендованої літератури.....	360
РОЗДІЛ 8. ПСИХОЛОПІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ.....	362
8.1. Загальна характеристика психологічних особливостей слідчої діяльності.....	362
8.2. Психологічні аспекти огляду місця події.....	369
8.3. Психологічні особливості проведення обшуку.....	377
8.4. Психологічні особливості проведення допиту.....	384
8.5. Психологія одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та слідчого експерименту.....	411
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	414
Список використаної та рекомендованої літератури.....	415
РОЗДІЛ 9. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА КОНФЛІКТУ.....	416
9.1. Визначення та сутність конфлікту.....	416
9.2. Методи дослідження конфліктів.....	423
9.3. Структура конфлікту.....	424
9.4. Структурно-понятійна модель аналізу конфлікту.....	429
9.5. Причини виникнення конфліктів.....	435
9.6. Межі та динаміка конфліктів.....	447
9.7. Стилі поведінки особистості в конфлікті.....	450
9.8. Типи конфліктів та їх характеристика.....	455
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки.....	467
Список використаної та рекомендованої літератури.....	468

РОЗДІЛ 10. УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ	470
10.1. Поняття «управління конфліктом»	470
10.2. Конфліктні прояви людини та їх використання у слідчій діяльності	471
10.3. Переговорні технології у правоохоронній діяльності. Етапи переговорного процесу	475
10.4. Соціально-психологічні технології втручання у конфлікт і механізм регулюючої дії на конфліктну ситуацію ззовні	479
10.5. Управління та конструктивне вирішення конфліктів у великих соціальних групах	484
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки	487
Список використаної та рекомендованої літератури	487
РОЗДІЛ 11. КОНФЛІКТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	490
11.1. Конфліктологічна культура працівників ОВС	490
11.2. Джерела виникнення конфліктів у правоохоронних органах	499
11.3. Вирішення внутрішньоорганізаційних конфліктів в ОВС	501
Завдання та запитання для самоконтролю і підготовки	509
Список використаної та рекомендованої літератури	509
Іменний покажчик	511
Предметний покажчик	513

ПЕРЕДМОВА

В останні роки в органах внутрішніх справ усе більше уваги приділяється професійній підготовці працівників ОВС, однією з найважливіших складових якої є психологічна підготовка. Змістом психологічної підготовки працівників ОВС є формування та удосконалення загальних та спеціальних професійно-психологічних знань, умінь і навичок, розвиток професійно важливих якостей особистості персоналу, що необхідні для успішного виконання оперативно-службових завдань. Професійно-психологічна підготовка працівників ОВС розпочинається в період професійного навчання у вищих навчальних закладах МВС України і продовжується впродовж усієї професійної діяльності.

Навчальна дисципліна «Професійно-психологічна підготовка» є складовою освітньо-професійної програми підготовки бакалавра у відомчих навчальних закладах МВС України і належить до циклу дисциплін спеціалізації майбутніх працівників ОВС. В той же час професійно-психологічна підготовка працівників ОВС різної спеціалізації (слідства, карного розшуку, громадської безпеки, ДСБЕЗ та інших) має свої специфічні особливості, що повинно бути враховано у навчально-методичній літературі за кожним напрямком підготовки.

Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів значною мірою обумовлена характером та змістом їх службової діяльності, пов'язаної з розслідуванням та профілактикою злочинів. Саме тому в запропонованому нами навчальному посібнику психологічна підготовка розглядається у тісному взаємозв'язку з особливостями службової діяльності слідчих.

У сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства загострюється проблема злочинності, яка набуває нового змісту і проявів, коли кримінальні елементи широко використовують новітні психологічні технології. У зв'язку з цим виникає питання щодо обґрунтованості та необхідності застосування слідчими сучасних психологічних знань у галузі пізнавально-пошукової, комунікативної, реконструктивної,

організаційної діяльності, використання ними ефективних психологічних методів і технік. Саме такий підхід і визначив структуру даного навчального посібника.

У *першій частині* посібника розглянуто загальні питання професійно-психологічної підготовки працівників ОВС взагалі та працівників слідчих підрозділів зокрема. Розкрито сутність професійно-психологічної підготовки, її шляхи та методи, проаналізовано таке явище, як професіоналізм та його складові, охарактеризовано процес професійного становлення особистості працівника ОВС в його позитивному (становлення професіонала) та деструктивному (професійна деформація) ракурсах. Більш детально висвітлено особливості та завдання слідчої діяльності, наведено професіограму слідчого як орієнтир для психологічної підготовки.

У *другій частині* навчального посібника розкрито спеціальні питання професійно-психологічної підготовки працівників слідчих підрозділів. Зокрема, охарактеризовано особливості та розвиток пізнавальної сфери слідчих, яка є основою для виконання пошукової і реконструктивної сторін їх професійної діяльності. Великий обсяг матеріалу подано в аспекті вирішення службових питань, пов'язаних з комунікативною діяльністю слідчого (візуальна психодіагностика, професійне спілкування, психологічний вплив). Окреме місце займають питання щодо психологічного забезпечення слідчих дій, психогігієни і психопрофілактики в діяльності працівників слідчих підрозділів.

Третя частина посібника присвячена вирішенню теоретичних та практичних питань, пов'язаних з формуванням та розвитком конфліктологічної культури працівників ОВС.

Запропонований навчальний посібник що, базується на наукових та науково-методичних розробках провідних вітчизняних учених – спеціалістів у галузі юридичної, професійної та соціальної психології, психодіагностики, а також на методичних матеріалах ДКЗ МВС України.

Основні питання розкрито у навчальному посібнику в повному обсязі й на доступному рівні, що дозволяє курсантам і працівникам ОВС застосовувати ці знання не тільки у навчальному процесі, а й у практичній професійній діяльності.

Сподіваємося, що даний посібник сприятиме подальшому вдосконаленню професійно-психологічної підготовки працівників слідчих підрозділів.

П78 **Професійно-психологічна** підготовка працівників
слідчих підрозділів : навч. посіб. / [І. В. Жданова,
П. В. Макаренко, Н. Е. Мілорадова та ін.] ; за заг. ред.
І. В. Жданової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр.
справ. – Харків : ХНУВС, 2014. – 516 с.

ISBN 978-966-610-212-9

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми
навчального курсу «Професійна психологічна підготовка
працівників слідчих підрозділів + М. “Конфліктологія”». У ньому
висвітлено загальні та спеціальні питання професійно-психологічної
підготовки працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Рекомендується для використання у навчальному процесі
підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання; у
професійній діяльності працівників слідчих підрозділів та
практичних психологів ОВС.

УДК [159.9:343.102](477)(075.8)

ББК 88.472я73

Навчальне видання

Жданова Ірина Вячеславівна
Макаренко Павло Валентинович
Мілорадова Наталя Едуардівна та ін.

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Навчальний посібник

Редагування *Г. Я. Ступницька*
Внесення правок *Ю. І. Гекова, С. В. Гончарук*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Гекова, А. С. Тяпкін*

Видавець – Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 29,99. Тир. 200 пр. Зам. № 495-14.

Виготовлювач ФОП Бровін О. В.
61022, м. Харків, майдан Свободи, 7, корп. 1, к. 19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК № 3587 від 23.09.09 р.

